

Andrzej Bogus

SOCJALNE KRYTERIA POLITYKI CEN ŻYWNOŚCI
W ŚWIEŁLE BADAŃ SONDAŻOWYCH1. Wprowadzenie

Optyczniasowe doświadczenia w zakresie reformy cen detalicznych wskazują na ograniczone ich możliwości w osiągnięciu równowagi oraz na niewielki postęp w ograniczaniu redystrybucyjnego ich działania na utrzymujący się w poważnym stopniu zakres dotowania cen¹. Jednym z ważniejszych kierunków dotowania cen detalicznych jest rynek dóbr żywnościowych. W przemyśle spożywczym dotacje w ciągu dwóch lat 1984-1986 wzrosły prawie dwukrotnie, koncentrując się przede wszystkim: w przemyśle mleczarskim - ok. 200 mld zł (ok. 45% ogółu dopłat do żywności), w przemyśle zbożowo-młynarskim - ok. 100 mld zł oraz w przemyśle mięsny - również ok. 100 mld zł². Wśród przyczyn hamujących postęp ekonomizacji struktury cen detalicznych żywności wskazuje się często na barierę społeczną, która może determinować w poważnym stopniu założenia reformy cen. Potwierdzeniem tego są propozycje Konsultacyjnej Rady Gospodarczej, w których stwierdza się: "Różne założenia polityki cen wynikają z różnej oceny barier, jakie napotykać będzie proces równoważenia rynku, to jest bariery podażowej i bariery społecznej"³.

* Dr, adiunkt w Katedrze Finansów UL.

¹ Por. Gospodarka w procesie reformowania, pod red. J. Pająka i S. K. i., Warszawa 1986, s. 319 i n.

² Droga do równowagi. Propozycje Konsultacyjnej Rady Gospodarczej, "Życie Gospodarcze" 1987, nr 44.

³ Por. Droga do równowagi. Propozycje Konsultacyjnej Rady Gospodarczej, "Życie Gospodarcze" 1987, nr 42.

Bariera społeczna może mieć dwójakiego rodzaju uwarunkowania: obiektywne i subiektywne. W pierwszym przypadku wiąże się z zapewnieniem rzeczywistej dostępności w niezbędnych rozmiarach konsumpcji dóbr żywnościowych. W drugim wyraża się w usankcjonowaniu funkcjonujących w świadomości społecznej wyobrażeń o niezbędności wykorzystywania kryteriów socjalnych w kształtowaniu cen detalicznych. Celem podjętych badań sondażowych, których wyniki częściowo prezentuje niniejsze opracowanie⁴, było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu w świadomości społecznej socjalne kryteria polityki cen artykułów żywnościowych oraz związany z tym system dotacji są uznawane jako niezbędny element cenotwórstwa. Przesłanką podjęcia takich badań było przeświadczenie, że dla realizacji polityki cenowo-dochodowej niezbędne jest rozpoznanie stanu społecznych wyobrażeń i oczekiwań w odniesieniu do zakresu i roli wykorzystywania cen w redystrybucji dochodów, które mogą determinować "ostrość" społecznej bariery przekształceń struktury cen. To z kolei wymaga rozwijania odpowiedniej metodologii badań i podejmowania konkretnych przedsięwzięć badawczych.

Potrzeba ograniczania obszaru badań do cen dóbr żywnościowych wynikać może z dwóch przesłanek: 1) szczególnej roli tych produktów w zaspokajaniu podstawowych potrzeb oraz znaczenia wydatków na te produkty w budżetach gospodarstw domowych, co wywołuje szczególną społeczną wrażliwość na zmiany ich cen; 2) rozmiarów ogólnej sumy dotacji kierowanej do sfery konsumpcji dóbr żywnościowych i skali wywołanych nią efektów redystrybucyjnych.

Zakres przedmiotowy badań obejmował standardowy koszyk dóbr żywnościowych, stanowiący podstawę badań budżetów gospodarstw domowych przez GUS. Badania przeprowadzono metodą ankietową⁵. W badaniach tych wykorzystano metodę audytoryjną, co było podyktowane przede wszystkim złożonością merytoryczną zawartych w kwestionariuszu ankietowym pytań. Stąd dla właściwego przeprowadze-

⁴ Jest to fragment szerszych badań nt. "Redystrybucyjne aspekty dotowania cen żywności w opinii społecznej", realizowanych przez A. Bogusa i W. Kwiatkowską w ramach tematu "Mechanizmy sterowania płacami i dochodami pozapłacowymi z tytułu pracy", pod kier. prof. dr hab. S. Borkowskiej.

⁵ Szczegółowa charakterystyka zastosowanych metod oraz narzędzi badawczych przedstawiona została w raporcie z badań nt. "Redystrybucyjne efekty dotowania cen żywności w opinii społecznej", Łódź 1987, maszynopis.

nia badania ankietowego i uzyskania wiarygodnych informacji niezbędne było wyjaśnienie różnorodnych pojęć ekonomicznych używanych w kwestionariuszu. Badaniami objęto 308 respondentów. Dobór badanej populacji był celowy. Z jednej strony starano się uwzględnić możliwie najszerszy przekrój społeczny, z drugiej - badać społeczne oceny respondentów szczególnie "wrażliwych" na stosowanie w praktyce socjalnych kryteriów w polityce cen. Stąd badaniami objęto następujące grupy respondentów: pracowników przedsiębiorstw państwowych (kadrę kierowniczą oraz pracowników średniego dozoru, służby socjalne, działaczy samorządu pracowniczego), studentów studiów dziennych oraz emerytów i rencistów. Strukturę badanej populacji charakteryzują tabele 1 i 2.

T a b e l a 1

Struktura respondentów wg dochodu na osobę

Ogółem		do 9 000	9 001- -12 000	12 001- -15 000	15 001 i więcej
n	308	45	123	84	56
%	100,0	14,6	39,9	27,3	18,2

T a b e l a 2

Struktura respondentów wg aktywności zawodowej

Ogółem		Studenci	Pracujący zawodowo	Emeryci i renciści
n	308	60	199	49
%	100,0	19,5	64,6	15,9

2. Zakres przedmiotowy dotowania dóbr żywnościowych w świadomości społecznej

Subwencjonowanie cen artykułów żywnościowych może być specyficzną formą realizacji polityki zabezpieczenia socjalnego. Celem takiej polityki stać się obrona określonego poziomu dochodów realnych grup ludności najsłabszych ekonomicznie. Stoso-

wanie dotacji świadczy o uwzględnianiu w kształtowaniu cen artykułów żywnościowych obok kryteriów ekonomicznych także kryteriów socjalnych, które realizowane są przede wszystkim poprzez odchyłanie cen od ich produkcyjnej podstawy w ramach tzw. socjalnej redystrybucji cenowej.

W świadomości społecznej socjalne kryteria ustalania cen detalicznych podstawowych dóbr żywnościowych utożsamiane są przede wszystkim z przystępnością cen, ich względnie niskim poziomem umożliwiającym nabycie określonych dóbr przy danych dochodach. Z drugiej strony świadomość ta kształtowana jest pod wpływem oficjalnych informacji statystycznych prezentujących rozmiary dotacji do cen poszczególnych artykułów żywnościowych. Może w związku z tym dochodzić do pewnych rozbieżności między faktycznymi dotacjami a odczuciami niektórych grup społeczeństwa, które kształtowane są pod wpływem ich sytuacji dochodowej. Powoduje to, że w opinii społecznej ocena zakresu stosowania dotacji do cen żywności jest znacznie zróżnicowana. Często formułowane są przeciwstawne poglądy.

T a b e l a 3

Społeczna ocena zakresu występowania dotacji
do cen artykułów żywnościowych (% wskazań)

Grupy towarów	Ogółem	W dużym zakresie	W małym zakresie	Nie występują	Brak zdania
1	2	3	4	5	6
Pieczywo	100,0	35,1	45,8	13,9	5,2
Przetwory zbożowe	100,0	23,1	49,0	18,5	9,4
Ziemniaki	100,0	8,6	30,8	49,7	10,7
Warzywa i ich przetwory	100,0	6,8	26,9	55,2	11,1
Owoce i ich przetwory	100,0	7,1	31,8	48,8	12,3
Mięso i jego przetwory	100,0	31,8	38,6	24,7	4,9
Podroby i ich przetwory	100,0	17,2	41,3	27,6	13,9
Ryby i ich przetwory	100,0	12,7	41,9	29,2	16,2
Tłuszcze zwierzęce	100,0	22,1	36,4	30,8	10,7

Tabela 3 (cd.)

1	2	3	4	5	6
Tłuszcze roślinne	100,0	17,9	40,6	28,2	13,3
Nabiał	100,0	41,3	32,5	19,1	7,1
Cukier i wyroby cukiernicze	100,0	17,9	38,6	36,0	7,5

Uogólniając uzyskane opinie można stwierdzić, co następuje:

- Respondenci relatywnie najczęściej wskazywali na występowanie w dużym zakresie dotacji do cen takich artykułów, jak: nabiał (41,3% ogółu respondentów), pieczywo (35,1% badanych) oraz mięso i jego przetwory (31,8% ankietowanych). Można przypuszczać, iż takie oceny w odniesieniu do nabiału i pieczywa wynikają ze stosunkowo niskich ich cen w porównaniu z cenami innych towarów żywnościowych oraz z ich powszechnej dostępności, a w przypadku mięsa i jego przetworów - z dostrzegalnej i odczuwalnej różnicy między relatywnie niższymi cenami mięsa reglamentowanego w handlu społecznym a względnie wyższymi cenami tego artykułu w obrocie wolnorynkowym.

- Oceny na temat zakresu dotacji są zróżnicowane w przekroju grup respondentów o różnej wysokości dochodu miesięcznego na osobę. Interesującym zjawiskiem jest występująca prawidłowość, iż w grupie ludności o niższym poziomie zamożności częściej formułowane są opinie o małym zakresie bądź niewystępowaniu w ogóle dotacji do cen artykułów żywnościowych. Można zatem przypuszczać, iż w świadomości społecznej zakres występowania dotacji do cen detalicznych towarów żywnościowych nie jest oceniany na podstawie rzeczywistych rozmiarów subwencji, lecz raczej wiąże się z poziomem dochodów i możliwością poszerzenia niezbędnych wydatków, a także poziomem cen, ich przystępnością oraz dynamiką zmian. Im większa częstotliwość i stopień podwyżek cen towarów żywnościowych, a także im silniejsza bariera płatnicza pokrycia niezbędnych wydatków na żywność, tym bardziej krytyczne opinie o zakresie dotacji, a więc socjalnym charakterze cen.

Z ocenami aktualnego zakresu występowania dotacji do cen żywności wiąże się zagadnienie wpływu reformy cen detalicznych, zapoczątkowanej w 1982 r. na społeczne opinie dotyczące zmian zakresu występowania dotacji do tych cen. Opinie te w odniesieniu do tej kwestii prezentuje tab. 4.

T a b e l a 4

Spółeczna ocena zmiany zakresu występowania dotacji
do cen żywności (% wskazań)

Grupy towarów	Ugółem	Rozsze- rza się	Zwęża się	Pozostaje bez zmian	Brak orienta- cji
Pieczywo	100,0	23,1	31,8	28,6	16,5
Przetwory zbożowe	100,0	19,8	34,1	28,6	17,5
Ziemniaki	100,0	15,3	18,2	28,9	27,6
Warzywa i ich prze- twory	100,0	20,1	27,6	27,3	25,0
Owoce i ich przetwo- ry	100,0	17,9	27,9	29,9	24,3
Mięso i jego prze- twory	100,0	26,9	42,9	18,5	11,7
Podroby i ich prze- twory	100,0	22,7	41,3	21,4	14,6
Ryby i ich prze- twory	100,0	16,9	32,5	30,2	20,4
Tłuszcze zwierzęce	100,0	21,1	39,9	20,8	18,2
Tłuszcze roślinne	100,0	18,8	39,3	23,7	18,2
Nabiał	100,0	33,5	28,9	26,9	10,7
Cukier i wyroby cu- kiernicze	100,0	19,8	48,7	15,9	15,6

Przedstawione wyniki pozwalają stwierdzić, iż w opinii spo-
łecznej dominuje pogląd o zmniejszeniu się zakresu występowania
na rynku dotowanych cen socjalnych żywności. Najbardziej powszechnie
formułowane są takie oceny w odniesieniu do takich artyku-
łów, jak: cukier i wyroby cukiernicze (48,7%), mięso i jego
przetwory (42,9%), podroby i ich przetwory (41,3%), tłuszcze zwie-
rzęce (39,9%) i roślinne (39,3%) oraz przetwory zbożowe (34,1%).
Opinie o odchodzeniu w praktyce cenotwórczej od pozaekonomicznych
kryteriów są zróżnicowane w przekroju różnych grup respondentów,
zwłaszcza w skrajnych grupach dochodowych.

Relatywnie częściej wypowiedana jest opinia o zmniejszeniu
się zakresu dotacji do cen żywności przez słabsze ekonomicznie
grupy ludności. Przykładowo, w przypadku mięsa i jego przetworów
opinię taką wyraziło 53,3% badanych o niskich dochodach, a tyl-
ko 25% - o dochodach wysokich, cukru i wyrobów cukierniczych -
51,1% najniżej uposażonych i 35,8% osób wysoko uposażonych.

3. Zasadność występowania cen socjalnych

Stosowanie socjalnych kryteriów ustalania cen detalicznych artykułów żywnościowych, wyrażające się w ich oderwaniu od kosztów produkcji i w udzielaniu określonych rozmiarów subwencji, budzi wiele kontrowersji i zróżnicowanych opinii zarówno w teorii, jak i polityce gospodarczej. Dlatego też interesujące jest poznanie opinii społecznej na temat celowości występowania w ogóle cen socjalnych. Uzyskane wyniki wskazują na występowanie dość dużej polaryzacji ocen respondentów. Zdecydowana ich większość reprezentuje pogląd o niezbędności występowania cen socjalnych na rynku dóbr żywnościowych (57,5%). Opinie takie są szczególnie popularne wśród emerytów (71,5%) oraz w grupach o najniższych dochodach (66,6%), jak też średnich i studentów (odpowiednio 54,5% oraz 60,8%).

Szeroka akceptacja stosowania socjalnych cen żywności jest uwarunkowana, jak można przypuszczać, zaobserwowanym w naszej rzeczywistości zjawiskiem polaryzacji dochodów, ich znacznego rozwarstwienia oraz istnieniem relatywnie dużej liczby osób żyjących na pograniczu minimum socjalnego, jak też przewidywanymi podwyżkami cen. Aby odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu zaobserwowane opinie na temat potrzeby funkcjonowania cen socjalnych są wyrazem trwałego trendu, należałoby prowadzić dalsze badania w tym zakresie.

Występująca dość powszechna społeczna aprobata wykorzystywania socjalnych kryteriów w polityce cen żywności skłania do sformułowania kolejnego pytania badawczego na temat roli subsydiowania tych cen. W teoretycznych założeniach polityki cen realizujących preferencje społeczne wskazuje się na dwie podstawowe ich funkcje:

- redystrybucyjno-socjalną, lub inaczej mówiąc funkcję zabezpieczenia socjalnego, czyli ochrony najsłabszych ekonomicznie grup ludności poprzez zwiększenie ich rzeczywistych dochodów realnych, a tym samym umożliwienie zaspokojenia niezbędnych (podstawowych) potrzeb;
- substytucyjną, mającą na celu społecznie pożądane przeobrażenia w rzeczowej strukturze konsumpcji, poprzez np. wywoływanie dodatkowego popytu na jakościowo lepsze i zdrowsze produkty żywnościowe, racjonalizację żywienia itp.

Powyższe funkcje cen dotowanych są zarówno konkurencyjne względem siebie, jak i komplementarne.

Z przeprowadzonych badań sondażowych wynika, że w opinii społecznej zdecydowanie dominuje pogląd, iż ceny socjalne żywności pełnić powinny funkcję redystrybucyjno-socjalną, tzn. funkcję zabezpieczenia socjalnego najsłabszych ekonomicznie grup ludności. 68,5% badanych uznało nadrzędność tej funkcji cen socjalnych, dzięki którym możliwe stało się zaspokojenie najbardziej podstawowych potrzeb na niezbędnym poziomie.

Analizując opinie określonych grup respondentów na temat funkcji dotowanych cen żywności można zauważyć, iż różnią się one w zależności od statusu materialnego ankietowanych, jak i aktywności zawodowej. W przekroju badanych grup dochodowych ludności charakterystycznym zjawiskiem jest spadek znaczenia funkcji redystrybucyjno-socjalnej w miarę wzrostu poziomu zamożności (od 80,0% w najniższej grupie dochodowej do 62,5% - w najwyższej) i wzrost znaczenia substytucyjnej funkcji cen socjalnych żywności (odpowiednio od 11,1% do 30,4%).

W przekroju grup wyróżnionych według aktywności zawodowej respondentów, funkcja zabezpieczenia socjalnego dotowanych cen żywności szczególnie dominuje wśród emerytów (85,7%), choć również w opinii pracujących zawodowo i studentów zajmuje wysoką pozycję (odpowiednio 65,4% i 65,0%). Z drugiej strony relatywnie znaczna część studentów (30,0%) wyraża pogląd o istotnej roli cen socjalnych jako narzędzia racjonalizacji poziomu i struktury żywienia społeczeństwa.

Funkcjonujące w świadomości społecznej przekonanie o konieczności występowania w praktyce cenotwórstwa cen opartych na kryteriach socjalnych ma najprawdopodobniej wielorakie przyczyny. Jedną z nich może być wyobrażenie o specyfice ustrojowej polityki cen w gospodarce socjalistycznej, której zasadą winna być nadrzędność kryteriów społecznych nad kryteriami ekonomicznymi. Wyrażane przez respondentów opinie potwierdzają tę hipotezę. W oparciu o uzyskane w badaniu sondażowym wyniki można stwierdzić, iż w świadomości respondentów przeważa przekonanie, że kształtowanie detalicznych cen podstawowych artykułów żywnościowych na podstawie przesłanek socjalnych stanowi immanentną cechę gospodarki socjalistycznej. Dla 50,3% ankietowanych ceny dóbr żywnościowych są bardziej kategorią społeczno-polityczną niż wyłącznie ekonomiczną. Oceny o ustrojowych uwarunkowaniach polityki

cen socjalnych żywności są formułowane zwłaszcza przez emerytów (57,1%) oraz przedstawicieli grupy o najniższych dochodach (62,2%). Można sądzić, iż w świadomości tych grup utrwalił się pogląd, iż warunkiem realizacji społecznych celów gospodarki socjalistycznej są socjalne przesłanki polityki cen. Fakt, że połowa respondentów uznaje ceny socjalne za istotną cechę ceno-twórstwa w gospodarce socjalistycznej uznać należy na ważne zjawisko społeczne. Proces realizacji reformy gospodarczej i związana z nim polityka "ekonomizacji" cen, a co za tym idzie polityka likwidowania dotacji, winny zatem uwzględnić w określonym zakresie w funkcjonujących w praktyce rozwiązaniach cenowych także uwarunkowania socjalne.

4. Polityka dyferencjacji produkcji i różnicowania cen żywności w grupach asortymentowych

Jedną z możliwych strategii określania struktury produkcji dóbr żywnościowych może być pogłębienie zróżnicowania produktów w obrębie grup asortymentowych. Polityka taka prowadzić może do wyróżniania trzech wersji produktów: 1) popularnej, 2) standardowej, 3) luksusowej. Z taką dyferencjacją produkcji wiązać się może polityka różnicowania cen wyrażająca się zróżnicowaną rentownością poszczególnych rodzajów towarów w grupie asortymentowej. Oznacza to, że możliwe byłoby stosowanie w szerokim zakresie polityki różnicowania cen w ten sposób, że wyroby luksusowe sprzedawane byłyby po cenach zawierających zysk większy od przeciętnego (ceny drenażowe), wyroby standardowe - po cenach normalnych, a więc zawierających przeciętny narzut zysku, a wreszcie wyroby w wersji popularnej - po cenach uwzględniających kryteria socjalne, czyli poniżej pełnych społecznych kosztów produkcji.

Interesujące jest pytanie, w jakim stopniu i w odniesieniu do jakich grup asortymentowych produktów żywnościowych taka polityka dyferencjacji i różnicowania cen znajduje społeczną aprobatę i zgodna byłaby z funkcjonującymi w świadomości społecznej stereotypami o sprawiedliwości społecznej w zakresie możliwości różnicowania konsumpcji żywności. Uzyskane wyniki badań wskazują na wyraźne zróżnicowanie ocen badanych respondentów dotyczących zasadności głębokiej dyferencjacji produktów w różnych gru-

pach asortymentowych. Uogólniając wyrażone przez respondentów opinie wyróżnić można trzy typy postaw społecznych w tej kwestii.

Pierwszy, który nazwać można "antydrенаżowy", wytwarzanie wyrobów w wersji luksusowej z cenami дренаżowymi w określonych asortymentach uznaje za nie uzasadniony społecznie. Tego typu oceny społeczne są dość powszechne w odniesieniu do takich grup asortymentowych żywności, jak: ziemniaki i ich przetwory (jedynie ok. 2% respondentów zaakceptowało ceny дренаżowe), kasze (3,5%), owoce krajowe (6,2%), przetwory owocowe (9,1%) oraz pieczywo (9,4%).

Drugi typ postaw społecznych określić można jako "prosocjalny". Wyraża się on preferowaniem dla całych grup asortymentowych polityki cen opierającej się na kryteriach socjalnych. Tego typu opinie wyrażano szczególnie często w odniesieniu do takich grup towarowych, jak: mleko (75% respondentów), pieczywo (67,8%), podroby i ich przetwory (67,2%). Wyniki badań wskazują, iż nie są powszechne w opinii społecznej postulaty obejmowania całych grup asortymentowych żywności systemem dotacji. Zakres grup towarowych, w odniesieniu do których zdecydowanie dominują socjalne kryteria stanowienia cen jest niewielki.

Najszerzy zakres asortymentów produkcji obejmuje trzeci typ postaw, który wyraża się akceptacją zasadności stosowania w szerokim zakresie polityki dyferencjacji produkcji i wykorzystywania w grupach asortymentowych żywności zarówno cen дренаżowych, jak i normalnych oraz socjalnych. Szczególnie często formułowano takie opinie w odniesieniu do takich grup asortymentowych, jak: wyroby ciastkarskie i cukiernicze, owoce południowe, miód, mięso i jego przetwory, sery oraz ryby i ich przetwory. Uzyskane wyniki pozwalają sformułować bardziej ogólny wniosek ważny dla polityki cen i wywołanych nimi efektów redystrybucyjnych.

Strategia dyferencjacji produkcji i różnicowania cen stać się może ważnym instrumentem kojarzenia interesów ekonomicznych przedsiębiorstw i celów socjalnych. Ceny socjalne mogą być powiązane z wewnętrznym ekonomiczno-finansowym systemem zasilania przedsiębiorstw nie naruszając jednocześnie ich równowagi finansowej. Ważnym warunkiem skuteczności takiej polityki jest jednak społeczna akceptacja zasadności dyferencjacji produkcji w określonych grupach asortymentowych żywności. Przeprowadzone badania wskazują, że polityka taka w odniesieniu do większości grup towarowych nie napotykałaby społecznej bariery, o ile wiązałaby się

z pełną ofertą rynkową i rzeczywistą (a nie wymuszoną) możliwością wyboru odpowiedniego standardu produktu.

5. Poziom "usocjalnienia" cen różnych produktów żywnościowych

Wyrażone w opinii badanych respondentów preferencje wykorzystywania w szerokim zakresie socjalnych kryteriów w ustalaniu cen żywności wiążą się z problemem pożądanego stopnia ich "usocjalnienia". Przyjmując, że poziomem odniesienia ceny normalnej byłyby pełne społeczne koszty wytwarzania, wyróżnić można cztery modele usocjalnienia cen: 1) wariant pełnego kosztu i części zysku (np. bez obciążeń akumulacyjnych zysku na rzecz budżetu), 2) wariant kosztu pełnego, 3) model kosztów bezpośrednich, 4) wariant ceny symbolicznej. Zawarte w tab. 5 wyniki badań przedstawiają preferowane w opinii społecznej modele cen socjalnych w odniesieniu do różnych produktów żywnościowych.

T a b e l a 5

Postulowany poziom cen socjalnych
w odniesieniu do różnych dóbr żywnościowych

Grupy towarowe	Pełne koszty + część zysku	Pełne koszty	Koszty bezpośrednie	Cena symboliczna
1	2	3	4	5
Pieczywo	10,4	26,7	42,2	20,7
Mąka	13,0	37,7	39,9	9,4
Kasza i płatki	17,9	35,0	38,0	9,1
Makaron	24,4	39,0	30,5	6,1
Ryż	26,3	47,4	21,1	5,2
Ziemniaki	16,9	42,5	34,1	6,5
Przetwory warzywne	28,9	37,0	28,9	5,2
Przetwory owocowe	30,5	40,9	23,4	5,2
Przetwory mięsne	26,6	33,1	29,2	11,1
Podroby i ich przetwory	21,4	35,4	33,4	9,7
Ryby i przetwory rybne	23,4	39,0	29,1	8,5

Tabela 5 (cd.)

1	2	3	4	5
Tłuszcze zwierzęce	16,2	41,2	31,8	10,8
Tłuszcze roślinne	17,9	37,7	31,8	12,6
Masło	15,6	33,8	34,7	15,9
Mleko	8,4	23,1	36,7	31,8
Śmietana	14,0	39,3	30,8	15,9
Sery	16,9	41,9	32,4	8,8
Jaja	14,6	45,6	32,8	7,1
Cukier	23,4	44,5	24,4	7,7

Przedstawione wyniki wskazują, iż w świadomości społecznej poziom cen socjalnych najczęściej utożsamiany jest z pełnymi kosztami produkcji lub kosztami bezpośrednimi. Model cen żywności najbardziej zbliżony do poziomu tzw. ceny wyjściowej (wyrażającej pełne społeczne nakłady pracy) znalazł większe poparcie jedynie w odniesieniu do przetworów owocowych (30,5% respondentów), przetworów warzywnych (28,9%), ryżu (26,3%), przetworów mięsnych (26,6%), makaronów (24,4%) oraz ryb i ich przetworów (23,4%). Wariant najniższego poziomu ceny socjalnej, która byłaby "oderwana" od kosztów wytwarzania i miała jedynie charakter symboliczny nie znalazł szerszego społecznego poparcia. Stosunkowo najczęściej na standard ceny symbolicznej jako wariantu ceny socjalnej respondenci wskazywali w odniesieniu do takich grup towarowych jak: mleko (31,8%), pieczywo (20,7%), masło (15,9%), śmietana (15,9%). Preferowanie w odniesieniu do większości grup towarowych modelu pełnych kosztów jako poziomu "usocjalnienia" cen żywności świadczyć może o dużym realizmie ekonomicznym respondentów, starających się godzić społeczną kwestię dostępności cen przy danych dochodach z kosztami wytwarzania produktów żywnościowych.

Preferowanie różnych wariantów "usocjalnienia" cen żywności różnicuje się wśród respondentów w zależności od ich sytuacji materialnej. Analizując zróżnicowanie wyrażonych przez nich opinii można stwierdzić wyraźną polaryzację oczekiwań społecznych dotyczących poziomu cen socjalnych dóbr żywnościowych w zależności od możliwości płatniczych respondentów. Wśród respondentów o najniższych dochodach (do 9000 zł na osobę) bardzo często formułowano postulaty kształtowania cen na poziomie kosztu bezpo-

średniego, a nawet nadawania cenom niektórych artykułów żywnościowych charakteru symbolicznych opłat. Ten ostatni model cen socjalnych szczególnie często był preferowany w przypadku produktów nabiałowych oraz piekarniczo-mącznych. Natomiast w grupie respondentów o najwyższych dochodach preferowane są warianty cen socjalnych wyrażających pełne koszty wytwarzania danych produktów żywnościowych, a nawet w odniesieniu do niektórych artykułów żywnościowych postulowane są często ceny zbliżone do poziomu ceny wyjściowej (wariant pełnych kosztów plus zysk). Szczególnie często wariant ten był preferowany w przypadku takich grup asortymentowych żywności, jak: przetwory owocowe - 60,7%, przetwory warzywne - 48,2%, ryby i ich przetwory - 42,8%, cukier - 46,4%. Uzyskane wyniki potwierdzają więc wyraźną zależność między ostrością bariery społecznej ekonomizacji cen a sytuacją dochodową danej grupy społecznej.

Należy sądzić, że wyrażone opinie co do stopnia "usocjalniania" cen żywności w badanych grupach są wyrazem ich źródnicowego obciążenia budżetów gospodarstw domowych wydatkami na żywność i możliwościami wygospodarowywania potrzebnego w niezbędnym zakresie funduszu swobodnej dyspozycji. Ewentualna polityka ekonomizacji cen żywności winna więc uwzględnić istniejącą polaryzację dochodów i zapewnić niezbędną osłonę socjalną najsłabszym ekonomicznie grupom społeczeństwa.

6. Wnioski

Przeprowadzone badania pozwalają sformułować najbardziej ogólny wniosek, że w warunkach istniejącej struktury oraz poziomu i relacji cen szeroką akceptację społeczną znajduje polityka dotowania cen podstawowych artykułów żywnościowych i związane z nią efekty redystrybucyjne. Rezygnacja bądź zasadnicze ograniczenie dotacji do podstawowych artykułów żywnościowych, bez zasadniczej przebudowy struktury dochodów, nie byłaby zgodna z oczekiwaniami społecznymi. Szczególnie silnie artykułowane są takie oceny w grupach o niskich i średnich dochodach oraz wśród emerytów. W świadomości tych grup przeważa przekonanie, iż kształtowanie detalicznych cen żywności na podstawie przesłanek socjalnych stanowi immanentną cechę gospodarki socjalistycznej. Grupy

te traktują redystrybucyjne efekty dotowania cen żywności jako szczególnego rodzaju osłonę socjalną.

Wyniki badań wskazują również, iż w opinii społecznej dominuje pogląd o zmniejszaniu się zakresu występowania cen socjalnych na rynku dóbr żywnościowych. Świadczyć to może o istnieniu rozbieżności między społecznymi odczuciami a rzeczywistą wielkością dotacji do cen żywności. W świadomości społecznej zasadniczym kryterium identyfikacji socjalnego charakteru cen żywności, a więc i ich efektów redystrybucyjnych, jest dostępność produktów żywnościowych przy danych dochodach, a nie rzeczywiste koszty produkcji i rozmiary dotacji.

Strategia dyferencjacji produkcji i różnicowania cen w obrębie większości grup asortymentowych znajduje społeczną aprobatę i stać się może ważnym instrumentem kojarzenia interesów ekonomicznych przedsiębiorstw z celami ogólnospołecznymi.

Najczęściej w opinii społecznej preferowany jest wariant "u-socjalnienia" cen wiążący ich wysokość z pełnymi kosztami wytwarzania bądź kosztami bezpośrednimi. Opinie te wyraźnie różnicują się w przekroju dochodowym respondentów. W grupach najuboższych ekonomicznie wzrasta potrzeba oparcia cen socjalnych na poziomie kosztów bezpośrednich lub nawet nadania im charakteru opłat symbolicznych. Natomiast w grupach o najwyższych dochodach bardziej uzasadniony jest wariant pełnych kosztów, a nawet pełnych kosztów z częścią zysku.

Andrzej Bogus

SOCIO-WELFARE CRITERIA OF FOOD PRICES POLICY IN THE LIGHT OF SURVEYS

The article presents findings of surveys dealing with social perception of subsidizing prices of basic foodstuffs. The undertaken studies aimed, on the one hand, at describing general methodological assumptions about possibilities of examining the public opinion in the field of socio-welfare determinants shaping retail prices and, on the other hand, at presenting survey results in a synthetic way. The studies allowed to formulate a general conclusion that in the conditions of existing level and structure of the population's incomes the policy of subsidizing basic foodstuffs finds a wide social acceptance. In the public awareness, redistributive income effects of subsidizing food prices are considered to be a peculiar socio-welfare protection measure. The opinions expressed by the respondents are not uniform and they tend to differ according to various socio-economic criteria.